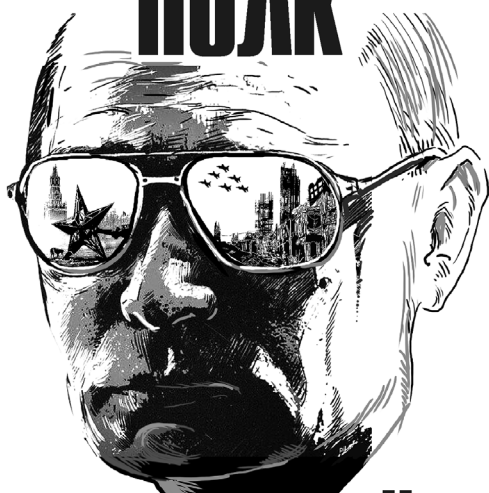

ГАЛЯ АККЕРМАН

БЕЗСМЕРТНИЙ ПОЛК

СВЯЩЕННА ВІЙНА
ПУТІНА

ТЕРНОПІЛЬ
БОГДАН

Переклав із французької Петро Тарашук

Перекладено за виданням: Galia Ackerman. Le Régiment Immortel.
La guerre sacrée de Poutine. — Paris: Premier Parallèle, 2019.

У книжці відомої французької публіцистки (н. 1948) розкрито джерела російського націоналізму, пояснено його спрямовану проти всього людства агресивну сутність (адже, якщо перефразувати відомі слова Путіна, «нам потрібний такий світ, де буде тільки Росія»), викрито злочинний характер російського так званого патріотичного виховання, яке полягає в мілітаризації всього суспільства і перетворення дітей у запрограмовані автомати для вбивства. Ця книжка — могутня пересторога всьому людству і надто вже актуальна для нас, бо ми — перший об'єкт у розбудові «русского мира», яку російські агресори в українській шкурі приховують балачками про «мир».

*Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина цього видання не може бути відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу видавництва.*

Навчальна книга — Богдан, просп. С. Бандери, 34а,
м. Тернопіль, 46002, тел./факс (0352) 52-06-07; 52-05-48
office@bohdan-books.com www.bohdan-books.com

Збут: (0352) 43-00-46, (050) 338-45-20
Книга поштою: (0352) 51-97-97, (067) 350-18-70, (066) 727-17-62
mail@bohdan-books.com
м. Київ: (044) 296-89-56; (095) 808-32-79, nk-bogdan@ukr.net

*Присвячую пам'яті моїх друзів,
Анни Політковської і Андре Глюксмана,
що були взірцями ясності розуму та сміливості.*

ВСТУП

9 травня 2018 року. Через сімдесят три роки після кінця Другої світової війни, яку в Росії називають Великою Вітчизняною, на Червоній площі готують військовий парад. Незліченні підрозділи різних родів військ шикуються до маршу. Володимир Путін серед гурту своїх генералів стоїть на трибуні. Лунає пісня композитора Александрова «Священна війна», складена на самому початку нападу нацистів на СРСР наприкінці червня 1941 року, пісня лунає з незліченних телевізорів, увімкнених в усій величезній країні. Грають тільки музику, врочисту та грізну, проте слова, які супроводять її, знають усі росіяни:

Вставай, страна огромная,
Вставай на смертный бой
С фашистской силой тёмною,
С проклятою ордой.
Пусть ярость благородная
Вскипает, как волна, —
Идёт война народная,
Священная война!
Как два различных полюса,
Во всём враждебны мы.
За свет и мир мы боремся,
Они — за царство тьмы.

Володимир Путін бере слово. Наголошує на подвигу советських військ і говорить про «нове покоління переможців», які за кілька митей пройдуть тут маршем перед очима російського народу. Не слід забувати, каже він, що давні біси егоїзму й досі присутні у світі. Награють мелодію гімну Советського Союзу, що став тепер гімном нової Росії. Його слова двічі змінювали протягом минулих десятиліть, але кожна советська людина, кожен росіянин і зокрема кожен ветеран пам'ятають первісний текст:

Союз нерушимый республик свободных
Сплотила навеки Великая Русь.
Да здравствует созданный волей народов
Единый, могучий Советский Союз!

Слався, Отечество наше свободное,
Дружбы народов надёжный оплот!
Знамя советское, знамя народное
Пусть от победы к победе ведёт!

Сквозь грозы сияло нам солнце свободы,
И Ленин великий нам путь озарил:
Нас вырастил Сталин — на верность народу,
На труд и на подвиги нас вдохновил!

Починається парад. Військові з застиглими усмішками ступають гусячою ходою, заповнюють гігантську площу рівнесенькими рядами, як у Північній Кореї, на лацканах їхніх кітелів видніють чорно-жовтогарячі георгіївські стрічки, на таких стрічках спершу носили царський орден Святого Георгія. Ці стрічки набули поширення під час Першої світової війни, а тепер стали найголовнішим патріотичним символом. У перших лавах військових марширують курсанти Севастопольського військово-морського училища, яке міститься в окупованому і анексованому Криму, приєднаному тепер до Російської Федерації.

Лунають одна за одною патріотичні пісні. На площу виїжджають танки, що теж рухаються досконалими рядами. Потім звучить музика легендарної «Катюші», тепер уже їдуть ракетні пускові установки, диктор вихваляє могутність і незрівнянну ударну силу ракет, за ними показалися величезні системи протиповітряної оборони і панцерники зі спеціальними військами, готовими виконати свій обов'язок за байдуже яких кліматичних умов, і т. ін. Нарешті настає черга військово-повітряного параду: вальсу бойових гелікоптерів і літаків у супроводі «Маршу сталінської авіації», складеного 1931 року. Тут теж звучить тільки музика. Але хто серед советських людей, хто серед росіян не знає його слів?

Мы рождены, чтоб сказку сделать былью,
Преодолеть пространство и простор,
Нам разум дал стальные руки-крылья,
А вместо сердца — пламенный мотор.

Парад, що відбувається на Червоній площі, не унікальний, військові паради, звичайно, скромніші, але досить різючі, відбуваються в Санкт-Петербурзі й Хабаровську, у Воронежі та Єкатеринбурзі, Калінінграді та Курську — в усій Росії. А також, зрозуміла річ, у Грозному в Чечні та в усьому Криму: Сімферополі, Севастополі й Керчі. І в самопроголошеній «Донецькій республіці», яку з допомогою Росії утримують проросійські сепаратисти, на центральній площі Донецька перед пам'ятником Леніну, що стоїть незворушний.

Нагадаймо, військові паради на честь Перемоги¹ не були в СРСР звичайною річчю. Перший парад відбувся 24 червня 1945 року за наказом Сталіна, наступний — через двадцять років, 1965-го. Потім довелося чекати 1985 року, коли парадом відзначили 40-річчя Перемоги. Тільки після 1995-го — на 50-річчя — ця подія стала щорічною, а з 2008 року почали демонструвати військову техніку. Одне слово, що далі

¹ Я пишу слова «Перемога» і «Велика Перемога» з великої літери відповідно до їхнього офіційного вжитку в Росії.

від самої події, то більш помпезними і милітаризованими стають святкування.

Лишається з'ясувати навіщо. Навіщо ці запаморочливі паради під ритми патріотичної советської, а то й суто сталінської музики? Навіщо така демонстрація військової могутності, тоді як святкують кінець Другої світової війни, що забрала життя від 26 до 27 мільйонів советських громадян? Навіщо Путін говорить про «нове покоління переможців»? Переможців над ким?

Інші запитання тривожать ще більше. Адже вже кілька років кульмінаційним пунктом святкування Великої Перемоги є не військовий парад, а цивільна хода під назвою «Безсмертний полк».

2018 року в Москві в цій ході взяло участь понад мільйон осіб, вона перетнула частину міста і дійшла аж до Червоної площі. На телеекранах видно чорні від люду широкі вулиці. Здалеку можна було б сказати, ніби це релігійна процесія. Проте замість ікон люди несли збільшені фотографії своїх предків: батьків-матерів, дідів і бабусь, прадідів і прабабусь, які брали участь у Другій світовій війні, багато хто з них і загинув на тій війні. Хоч ким вони були – солдатами і офіцерами, партизанами, підпільниками, працівниками тилу, військовополоненими, ленінградськими блокадниками, воєнними сиротами, – їх цього дня вшановують нащадки. Серед них дуже багато тих, хто, як і військові, почепив георгіївську стрічку.

З 2015 року Володимир Путін щороку йде в першому ряду цієї процесії, несучи портрет свого пораненого в бою батька. 2018 року в усій Росії участь у цій ході взяло приблизно 10 млн осіб. Але це ще не все, така хода відбулася десь у 80 країнах усього світу, всюди, де є російська громада. У Філадельфії і Торонто, Кельні та Мадриді, в Азії і Африці, в Латинській Америці й навіть в Антарктиці. У Парижі хода з кількості осіб пройшла від Сталінградської площі до цвинтаря Пер-Лашез. Інші процесії відбулися в Страсбурзі, Монпельє, Ліоні, Марселі, Ніці, Безьє, Меці та Фрежусі.

За советської доби масові демонстрації відбувалися регулярно двічі на рік: з нагоди 1 травня, свята трудящих, і 7 листопада, річниці Жовтневої революції. В них брали участь мільйони людей. Але ніхто не йшов із власної волі. Кожен завод, кожне підприємство, кожен колгосп чи університет мав організувати «свою» колону, а комуністичні та комсомольські керівники дбали про виконання розписаних квот. Коли вже потрапив до списку, потрібна була якась украй переконлива причина, щоб не піти на парад.

Сьогодні, навіть якщо годі відкинути, що деякі категорії російських громадян змушені брати участь у демонстраціях на честь Дня Перемоги, більшість людей прихильні до них. Вони добровільно стають у процесію, яка вшановує полеглих, а також спільні теперішнє й майбутнє бойових побратимів. Ще більше дивує присутність дітей. Їх дуже багато, і то різного віку, часто їх виряджають у військові мундири та кашкети.

У чому полягає глибокий сенс цих демонстрацій? Чому через сімдесят три роки після події це вшанування стало головним святом росіян? Чому там виставляють портрети Сталіна, наймоторошнішого ката свого народу? Чому діти, починаючи з украй раннього віку, ототожнюють себе – спонукані волею своїх батьків-матерів та вихователів – з сумною долею своїх предків? До якої долі готують їх? Зрештою, що ховається під назвою «Безсмертний полк»? Він сформований із мертвих чи живих, – чи, може, і мертвих, і живих?

Мабуть, треба було зачекати, поки більшість ветеранів помре, щоб мати змогу організувати ці демонстрації з костюмованими дітьми. Мій батько зі своїм артилерійським полком пройшов усю війну, від початку аж до вступу в Берлін. Він зберіг дружбу з двома своїми полковими товаришами. Один з них згодом вступив до Дипломатичної академії і зокрема служив як військовий аташе на Кубі; другий після вивчення юриспруденції навчався у Вищій партійній школі й працював в Інституті марксизму-ленінізму Академії наук. Мій батько як єврей не міг сподіватися на таку кар'єру. Проте став добрим юристом і членом партії. Іншими словами,

всі троє були зразковими советськими громадянами. Вони збиралися раз чи двічі на рік, й інколи цілі години мовчки пили горілку. Війна була надто страхітлива, щоб святкувати. Було забагато крові, забагато помилок військового командування, що використовувало солдатів як гарматне м'ясо: советські військові втрати були незмірно більші за німецькі.

«Безсмертний полк» — це тільки верхівка айсберга. Історія російської участі в Другій світовій війні не позбавлена мерзенності, починаючи зі щирого порозуміння між Сталіним і Гітлером, яке тривало майже два роки, від серпня 1939-го до червня 1941 року. Але про це тепер абсолютно неможливо публічно говорити в Росії. Національний нарратив стає дедалі славетнішим, позбавленим усіх чорних плям, усіх невдач і поразок. Коли хто наважиться суперечити цьому нарративу, реакція дуже дратлива. Історія Другої світової війни освячена й муміфікована. «У нас хочуть украсти нашу Перемогу» — цей рефрен затягують хором. Але хто тепер вороги Росії, які збираються знищити це віртуальне святилище війни?

Для відповіді на це запитання слід зануритись у російську та советську історію в пошуках великих національних міфів і великих месіанських ідей, глибоко закорінених у народній свідомості. Знову поглянути на добу Івана Грозного і Петра I, сталінський період і перебудову, роки Єльцина та роки Путіна. Зрозуміти, чому советське минуле зрештою бере гору над західною моделлю. «Безсмертний полк», цей новий феномен, можна зрозуміти тільки у світлі давнього і недавнього минулого. Тільки так ми зможемо збагнути вплив мілітаризації і міфологізації Великої Вітчизняної війни не лише на російську політику та геополітику, зокрема в Україні, а й на всю міжнародну сцену. Щоб, зрештою, краще зрозуміти майбутнє нашого континенту.

ЧАСТИНА ПЕРША

Тривала месіанська традиція

РОЗДІЛ І

«О РУСЬ СВЯТАЯ, РОССИЯ-МАТУШКА, РОССИЯ, РОДИНА МОЯ!»

Протягом багатьох сторіч російський народ вважав себе за носія месіанської ідеї, яка наближає його до Бога та істини і виправдовує його територіальні завоювання та панування над іншими народами.

«Царь-батюшка» і «Россия-матушка»: я завзята читачка російської літератури, і ці два вирази становили частину мого словника з самого малку. Французька мова, суворіша за російську, не відтворює нюансів слів «батюшка» (mon père) і «матушка» (ma mère). Ці російські слова із застарілим звучанням виражають водночас ніжність, синівську любов (і в прямому, і в переносному значеннях) та поклоніння. Аж до ХІХ ст. саме так зверталися до батька-матері, а також до священика і його дружини. Кріпаки вдавалися до цих слів, говорячи про своїх панів. А простолюд, що складався здебільшого з тих самих кріпаків, називав так царя і царицю. Народ висловлював так свою вірність, віру в справедливість монарха і патерналістське сприйняття монарших постатей.

Так само в літературі я, дитина, серед цілковитого маразму брежнєвського періоду, натрапила на вираз «Свята

Русь» — дуже значущий для того, хто хоче зрозуміти російську психологію. Адже, якщо для євреїв існує Обіцяний Край, що став святою землею для трьох монотеїстичних релігій, то в чому полягає «святість» Росії?

Відома картина «Свята Русь» художника Михайла Нестерова (1862—1942) пояснює цю ідею. Виставлена вперше 1902 року і збережена в Російському музеї в Санкт-Петербурзі, картина зображує появу Ісуса перед юрбою, яка представляє російський народ: молодими і старими, жебраками і багатіями, хворими і здоровими, селянами і дворянами. Ісуса супроводять троє великих святих, яких надто шанують у православному світі: святий Сергій Радонезький, святий Георгій і святий Миколай. Пейзаж зимовий: рівнина, пагорби, ліс укриті снігом, у далині можна побачити замерзлу річку. Ліворуч на задньому плані видніє скромна дерев'яна церква, на вигляд давня, її теж укриває сніг. Обличчя зібраного народу виражають побожність і покору, а також надію й ніжність. Ця поява — алегорія божественної присутності на російській землі, поява, яка надає їй святості. Росія і справді засіяна незліченними церквами, які сприяють освяченню земель навколо них. У кожному російському домі в обраному кутку головної кімнати, який називають «красным углом», висять для щоденних молитов ікони, що, на відміну від побожних католицьких зображень, священні, бо ж пропонують вірним засіб безпосереднього спілкування з Богом і святими. Ідеться про землю, освячену постійною божественною присутністю, яка перетворює в очах народу Росію земну в Росію вічну, а російський народ — у божественний народ.

За основу цієї ідеї правлять численні легенди, які походять із «Повісті минулих літ». Твір ченців Києво-Печерської лаври (XII ст.), зокрема ченця Нестора, цей літопис розповідає про прощу святого Андрія, першого апостола, що пізнав Ісуса Христа, від гирла Дніпра аж до пагорбів, де згодом постав Київ. Він провістив появу християнської Київської Русі: «Бачите ці гори? На цих горах засяє божественне милосердя, постане велике місто, і Господь благословить спорудити

там численні церкви». Насправді ніщо не доводить, що святий Андрій дійшов аж до місця майбутнього Києва, тож можна цілком обґрунтовано вважати, що йдеться про ідеологему. Але це не заважає поширюватися іншим легендам, зокрема в православних і націоналістичних колах, і ті легенди доповнюють цю розповідь ще одним розділом: сам Ісус відвідав Русь інкогніто, ба навіть провів там своє дитинство і юність.

Я не зупинятимуся тут на дискусії, яка шаленіє тепер між росіянами і українцями з приводу начебто державної неперервності між державою Київська Русь, сплюндрованою монголами, і маловідомою місцевістю, названою Москва і згаданою вперше 1147 року як володіння суздальського князя Юрія Долгорукого, хоча значення вона набула, лише починаючи з другої половини XIII ст. На думку російських істориків, Київ – «мать городов русских», релігійна і духовна основа російського народу. Вони вважають, що український народ, галузь спільного російського стовбура, набагато пізніший, ніж Київська Русь, а українська мова сформувалася дуже пізно. Натомість українські історики вважають Київську Русь за свою державу й відкидають спорідненість із Москвою. Ідеться про основоположний пункт незгоди, який додається до вже дуже сильного тертя між Росією і Україною теперішньої пори. Ми ще повернемося до нього.

Зародження уявлення про «Святу Русь»

Спробуймо на мить простежити розвиток уявлення про «Святу Русь», побачити його історичний шлях. Уперше ми натрапляємо на нього в середині XVI ст. у Максима Грека, ученого ченця, що служив Піко делла Мірандола й відчув вплив Савонароли, перше ніж поїхав у Росію перекладати там Святе Письмо. Він дуже швидко опинився в неласці, і його на довгі роки запроторили до монастирської в'язниці. Саме там він написав листа, згадавши в ньому «найсвятішу Русь». Проте можна припускати, що це уявлення має давніше походження. Адже у формі похідного прикметника

термін «святоруський» трапляється багато разів у давніх епічних і духовних піснях, які оспівують подвиги героїчних захисників Русі. Ті богатирі захищають не просто рідну, а святу і священну «руську» землю, а також християнську віру. Саме в тій народній літературі сформувалось уявлення про «Святу Русь» як про Новий Єрусалим, а про російський народ — як про новий обраний народ.

Мало-помалу народне уявлення про «Святу Русь» поєдналося з уявленням про «Третій Рим», який утілює Росія. Ця ідея народилася 1453 року, в рік падіння Константинополя, але надто добре вона сформульована в посланнях, які шановний чернець Філофей зі псковського Спасо-Єлеазарова монастиря посилав великому князеві Московському Василю III (1479–1533). 1523 року він писав:

«Нехай знає твоя держава, благочестивий царю, що всі православні царства християнської віри зійшлися в єдиному твоєму царстві: один ти в усій піднебесній християнам цар благочестивий... Два Рими¹ впали, третій стоїть, а четвертого не буде».

Ці слова Філофея містять ідею, дуже важливу для майбутнього Росії: він проголошує царя охоронцем православної віри. Саме тому цар повинен мати абсолютну владу. Бо, якщо «Третій Рим», останнє православне царство, впаде, «істинна віра» лишиться без захисту, і це буде кінець світу.

Факт, що Філофей цими словами закликає «благочестивого» Василя III до відповідальності, пояснити легко. Протягом довгого життя Філофея роль Москви (її князі ще не прийняли царського титулу) швидко виросла. Остаточно звільнившись від монгольського ярма за князювання Івана III і його наступника Василя III, Москва започаткувала збирання російських земель, здебільшого воєнним способом: Новгородська республіка впала 1478 року після низки війн із Московією, Твер завоювали 1488 року, Псковська

¹ Римська імперія та Візантійська імперія.

республіка визнала верховенство Москви 1510 року, Рязань анексували 1521 року.

Унаслідок тих завоювань Московія стала великим царством. Її перетворення в імперію виправдовуватимуть не тільки необхідністю подолати прикордонних ворогів, а й найвищим обов'язком поширювати світло істинної віри – православ'я. Цей перехід відбувся за царювання Івана Грозного (1530–1584).

Священна експансія

Протягом сотень років ця постать, наділена винятковою жорстокістю, не давала спокою художній уяві. Якщо йдеться про мене, це портрет видатного російського художника ХІХ ст. Іллі Рєпіна, що закарбувався в моїй пам'яті, як, до речі, і в пам'яті багатьох поколінь росіян. Сидячи на червоно-жовтогарячому килимі в розкішно прикрашеній палаті, літній чоловік з найжаченим волоссям і виряченими очима, з безумним виразом заплямованого кров'ю обличчя тримає на руках юного сина, свого спадкоємця, якого він у нападі люті щойно вбив ударом скіпетра. Іван Грозний відомий своїми несказаними злочинами проти бояр, священників та ієрархів православної церкви, а водночас і проти невинних звичайних людей; він, крім того, завоював Казанське і Астраханське ханства, анексував Західний Сибір, узяв під свій контроль басейн середнього і нижнього Дону, Башкирію і частину земель Ногайської орди. За його царювання територія російської держави подвоїлася, збільшившись від 2,8 млн км² до 5,4 млн км². Це причина, чому й інші художники обрали зображувати Івана Грозного як царя суворого, але величного. Я думаю зокрема про пишний урочистий портрет пензля Віктора Васнецова (1848–1926), майстра історичного й фольклорного живопису. Співіснування цих двох картин, відомих кожній бодай трохи освіченій російській дитині, розкриває складність російської історії.

1547 року Іван Грозний став першим російським царем, що був коронований і помазаний, тож отримав свою владу

безпосередньо від Бога і мав відповідати тільки перед ним. Піднесений до рангу, який можна порівняти з рангом імператора, він мав відтоді необмежену владу. Його священна місія, як наголошує Ален Безансон¹, полягала в розширенні кордонів православного царства. Але як контролювати територію, площа якої вже була більшою за площу решти Європи й охоплювала кілька неправославних і неросійськомовних провінцій? На завойованих землях збудували фортеці, де розмістилися військові гарнізони, оселилися купці, спокушені обіцянками нових багатств, а також незаможні дворяни, що служили царю й були готові створювати місцеві адміністрації. Навколо тих міських осередків заснували села селяни, які тікали від своїх панів. Усе це населення будувало церкви, збільшуючи таким чином «Святу Русь». Політика царів була проста: невірних не наvertsали силоміць, а «купували» еліти, що русифікувалися; водночас царі ненастанно маркували новозбудованими православними церквами нещодавно завойовані території, де присутність етнічних росіян забезпечувала покору місцевого населення Москві й поширення православ'я. Саме отак росіяни стали кістяком імперії. Покора царю й вірність православ'ю давали їм змогу пристосовуватись до часто негостинних країв.

Нова фаза територіальної експансії була пов'язана з Україною. 1654 року внаслідок Переяславської ради Росія поширила свою опіку на територію війська Запорозького, тобто Східну Україну, що доти становила частину польської держави — Речі Посполитої. Козаки тоді думали, ніби Росія захистить їхню православну віру від впливу католицизму і гноблення польської шляхти, не втручаючись у властивий їм спосіб урядування та життя. То була фатальна помилка. Адже серед козацтва існувала пряма демократія, своїх проводирів воно обирало на загальних зборах. Найвищим у військовій ієрархії був гетьман. Після приєднання до Москви Східна Україна, якою керував гетьман, мало-помалу була асимільована російською державою. Гетьманат остаточно

¹ *Alain Besançon. Sainte Russie. — Éditions de Fallois, 2012.*

скасували 1764 року. Катерина II (1729–1796) завершила адміністративну асиміляцію, а 1783 року поширила кріпацтво на більшу частину України. Як пояснює Ален Безансон¹, починаючи з царювання Петра I (1672–1725), тема «Святої Русі» зникла, відродившись тільки в XIX ст. Росія змінила назву й називалася відтоді Російською імперією, Петро I офіційно став «імператором усієї Русі». Це була зміна парадигми: полишивши релігійний месіанізм, Петро I прагнув збудувати раціональну модель монархії. Але це не заважало йому далі провадити політику територіальних завоювань.

Північна війна, яка відкрила країні доступ до Балтійського моря, давши змогу збудувати Санкт-Петербург, а також завоювання нових територій у Сибіру та на Далекому Сході стерли з народної пам'яті поразки, яких зазнав цей монарх, водночас і освічений, і вкрай жорстокий, що модернізував Росію ударами довбні, всякчас зміцнюючи самодержавну владу й суворо контролюючи духівництво країни. Наприкінці його царювання Російська імперія вже мала площу понад 15 млн км км². На думку Безансона, територія Росії, величезна й тоді, стала головною цінністю, яку влада пропонувала російському народові. Йдеться про світське месіанство, яке не має паралелей в історії.

Довелося чекати аж Жовтневої революції 1917 року, щоб територіальна експансія імперії припинилася. В XIX ст. Росія колонізувала поміж іншими територіями Крим, Кавказ і Середню Азію, збільшила свої землі на Крайній Півночі й Далекому Сході. На початку XX ст. російська територія вже мала площу приблизно 22 млн км км². Проте завоювання нових територій і далі становило важливий мотив вступу у війну. Саме тому в Першій світовій війні Росія воювала на боці Великобританії і Франції з думкою завоювати зокрема Західну Україну, що становила тоді частину Австро-Угорщини, протоки Босфор і Дарданелли, а також Стамбул, що для росіян і досі зберігає священну назву Константинополь. Ще одна мета, не менш важлива, полягала в зміцненні

¹ Там само.

російського панування над слов'янськими народами, зокрема на Балканах.

Дивна річ, цю різючу експансію в Росії ніколи не вважали за колонізацію, а трактували як природний процес. Як стверджує Безансон, ішлося не про завоювання, а про «возз'єднання»: спершу власне російських земель, потім православних земель і, нарешті, всіх земель, яким судилося стати частиною Російської імперії. Згідно з офіційною доктриною ту експансіоністську політику виправдовували не так як засіб необхідного захисту від «ворога», хоч хто ним був, чи як спосіб поширення православ'я, а як любов Росії до нових територій, що виявлялась у лагідній асиміляції, яка йшла на користь завойованим народам. Слід зазирнути в підручники історії кількох із тих народів після розпаду ССРСР: в усіх пишуть про імперіалізм, спершу російський, а потім советський!

Саме отак «Свята Русь» і сприйняття Москви як «Третього Риму», а згодом світське месіанство та культ чистої експансії правили за основи не менш абсолютної, ніж священної влади російських монархів, освячуючи експоненційні територіальні завоювання, поневолення населення і покору всякої індивідуальної волі інтересам держави. З плином часу російський народ став імперським народом, чие головне завдання полягало в підтримці територіального маркування, забезпеченні своєю присутністю єдності імперії.

Теоретична легітимація

Ці ідеї, втілювані в життя після Івана Грозного, отримали теоретичне обґрунтування в ХІХ ст., що в усій Європі було сторіччям націоналізмів. Як називають війну 1812 року проти навали Наполеона? Вітчизняною війною, завдяки цій назві вона стала прототипом «Великої Вітчизняної війни» (Другої світової війни). Було б набагато точніше говорити про «війну за Вітчизну», але тут я дотримуюсь традиційного варіанту.